Durnovo, Nikolaj Nikolajevič

Předmluva

In: Durnovo, Nikolaj Nikolajevič. *Введение в историю русского языка. Часть I, Источники.* Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, 1927, pp. [V]-X

Stable URL (handle):
https://hdl.handle.net/11222.digilib/118670
Access Date: 24. 02. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

PŘEDMLUVA.

V jarním semestru roku 1926 přednášel jsem jako host na filosofické fakultě Masarykovy university v Brně o dějinách ruského jazyka. Pro krátkost doby musil jsem přestati na úvodní části svého kursu, zejména na přehledu pramenů dějin jazyka ruského, na výkladě o methodách historického zkoumání jazyka a o některých zjevech t. zv. praslovanské doby. Toto dílo je rozšířené přepracování mých přednášek. Rozděluji je na dva díly. První díl, jenž nyní vychází, obsahuje přehled pramenů dějin jazyka ruského, druhý díl bude obsahovati poznámky methodologické a výklad o některých zjevech t. zv. praslovanské doby, o nichž mám mínění odchylné od mínění jiných slavistů, a o vývoji církevněslovanského jazyka ruské redakce v XI. a XII. stol.

Výraz „ruský jazyk" mívá různé významy. V širším smyslu slova označuje řeč celého národa ruského neboli všech východních Slovanů v jejich všech rozdílech místních, třídních a funkcionálních. V užším smyslu týž výraz označuje jen spisovný jazyk ruský, vylučuje nejen veškerá mluvená nářečí ruská, nýbrž i jiné spisovné jazyky, jichž užívají některé části ruského národa, zejména jazyk ukrajinský a v poslední době i tak zvaný spisovný jazyk běloruský a podkarpatskoruský [1].

Rovněž i výrazu „dějiny jazyka ruského" můžeme užívati ve dvou významech: dějiny jazyka ruského v širším smyslu, jako souhrnu všech jednotlivých ruských jazyků a nářečí, anebo dějiny toho spisovného jazyka, jemuž se obyčejně říká „ruský". V prvním, širším smyslu dějiny jazyka ruského třeba počínati t. zv. dobou pra-

[1] Třeba poznamenati, že někteří slovanští jazykozpytci, zvláště ukrajinští a běloruští, neradi užívají výrazu „jazyk ruský" v uvedeném širším smyslu proto, že se nynější nářečí ruská od sebe velice liší, a že se sotva mohou pokládati za jediný jazyk, nýbrž za samostatné jazyky. Tyto jazyky jmenují společně ne „ruskými", nýbrž „východoslovanskými" a nechávají název „ruský" jen pro jazyk velikoruský a pro spisovnou ruštinu.

slovanskou, kdy po prvé v tomto jazyku vznikly dialektické zvláštnosti, jež se po rozpadu tohoto jazyka staly zvláštnostmi jazyka ruského. Při tom je třeba přihlížeti ke všem ruským nářečím. Dějiny spisovného jazyka ruského se počínají teprve dobou vzniku písemnictví ruského a jednotlivé dialekty ruské jsou důležité pro historika spisovného jazyka ruského jen potud, pokud mají nějaký podíl na tvoření a vývoji spisovné ruštiny. V tomto úvodě mám na mysli dějiny mluveného jazyka ruského v širším smyslu, ale všímám si také dějin spisovného jazyka ruského, jazyka ukrajinského a běloruského.

V poslední době někteří jazykozpytci zaujímají odmítavé stanovisko k čistě historickému zkoumání jazyka. Praví, že hlavním účelem vědeckého zkoumání jazykového je poznati celý systém jazyka. Toho prý lze dosíci jen studiem synchronickým, nikoli historickým, poněvadž každý jazyk jen z hlediska synchronistického je celkem, jehož všechny součásti jsou v těsné vzájemné souvislosti a tvoří jeden skutečný systém; změny však, které vznikají v jazyce během času, nejsou samy o sobě změnami jazykového systému, nýbrž ojedinělých faktů, jsou často nahodilé a zhusta nejsou mezi sebou v žádné souvislosti[1].

Jsem přesvědčen, že tito jazykozpytci mají pravdu, mluví-li o významu a účelu vědeckého synchronistického zkoumání jazykového, ale naprosto nemohu souhlasiti s jejich míněním o podstatě historického vývoje jazyka; představuji si tento vývoj jako řadu změn, které, i když se nám zdá, že se zhusta dotýkají přímo jenom ojedinělých faktů jazykových, přece souvisí nevyhnutelně s celým systémem jazykovým a mají v tomto systému své odůvodnění. Proto dějiny jazyka nejsou naukou o jednotlivých separátních změnách v jazyce, nýbrž naukou o změnách jazyka samého, jako systému, a jsou ve vědě o jazyce neméně důležitou částí, než zkoumání synchronické, poněvadž operují rovněž s jazykovým systémem jako celkem.

Před přehledem pramenů dějin ruského jazyka uvádím v §§ 3—7 (str. 3—6) stručná data o nynějších spisovných jazycích,

[1] De Saussure, Cours de la linguistique générale publié par Bally et Sechehaye. 2-e ed. Paris 1922, première partie, chap. III, §§ 2, 3 a j., str. 117 násl.

jichž se v ruském národě užívá, zejména o jazyce vlastně ruském a o jazycích ukrajinském, běloruském a podkarpatskoruském, o jejich původu a vztahu k živým nářečím. O nářečích lidových zde nemluvím, poněvadž podávám podrobný přehled těchto nářečí v kapitole II. této knihy. V bibliografických poznámkách k §§ 3—7 uvádím jen ty práce, které se dotýkají otázek o původu a složení spisovných jazyků ruských; práce obsahující jenom popis jejich nynějšího stavu, beze zmínek o jejich původu nebo o vztahu k živým nářečím, jako na př. práce Bogorodického, Karcevského, Košutiće, Mazona, Ščerby a j. o spisovném jazyce ruském, zde neuvádím.

Prameny dějin jazyka ruského jsou tyto: 1. písemné památky, 2. nynější živá mluvená řeč národa ruského ve veškerých jejích odvětvích a druzích, 3. slova a tvary cizích jazyků, přejaté z ruštiny, a 4. písemná svědectví cizinců o Rusech, obsahující ruská jména, slova a výrazy. Mimo to pro pozdější dobu dějin ruského jazyka počínajíc XV. stoletím máme řadu gramatických prací o ruském jazyce, ruských a cizích, a slovníků s překladem ruských slov do cizích jazyků. Se zřením k těmto různým pramenům má I. díl mého Úvodu 4 kapitoly: 1. přehled písemných památek, 2. přehled a stručný popis nynějších nářečí ruských[1], 3. stručná data o prvcích jazyka ruského v jiných jazycích a 4. přehled cizích svědectví o ruském jazyce. O starých gramatických pracích o ruském jazyce v tomto Úvodu nemluvím, třebas je uznávám za velmi cenné prameny pro dějiny ruského jazyka XV.—XIX. stol., protože tyto práce dosud nejsou náležitě probádány[2].

[1] Mimo nářečí, t. j. místní odvětví jazyka, jsou i jiné rozdíly, zejména třídní (resp. odborové) a funkcionální. Těchto rozdílů se ve své knize skoro nedotýkám, třebas pokládám jejich zkoumání za důležité pro dějiny ruského jazyka. O rozdílech v lidové mluvě, způsobených třídním roztříštěním obyvatelstva, mimo práce prof. Zelenina nemáme skoro nic. Rozdíly funkcionálními (na př. mezi řečí emocionální a intelektuální, mezi jazykem poetickým a praktickým, mezi κοινή a argotem, jazykem zpěvným a mluvním, církevním a laickým, spisovným a mluveným a mezi různými druhy jazyka spisovného) teprve v poslední době se zabývá řada ruských učenců, většinou mladší generace.

[2] Viz Bulić, **Исторія языкознанія въ Россіи**, I (XIII в — 1825). Petrohrad 1904 (sr. recensi Sobolevského v РФВ. LII). — Jagić, **Разсужденіе**

Zachovaných písemných památek ruského jazyka je neobyčejně mnoho. Mnohé z nich nejsou dosud známy ani odborníkům, a jen nepatrná část jejich je vydána a probadána vědecky po stránce pravopisné a jazykové. Za takovýchto podmínek je velice těžko podati podrobnější přehled písemných památek ruského jazyka a proto přestávám na letmé charakteristice různých druhů těchto památek. K ní jsem přidal tyto seznamy: *a*) uveřejněných nápisů ruských až do polovice XIII. stol., *b*) rukopisů, hlavně uveřejněných nebo více méně probadaných po stránce pravopisné a jazykové, většinou ze starší doby, a *c*) ruských překladů a originálních spisů až do XIV. stol. V bibliografických údajích mi nešlo o úplnost a proto jsem z vydání starých textů uvedl hlavně nejdůležitější nebo nejpřístupnější a z monografií o jednotlivých památkách vynechal ty, které podle mého mínění nemohou poskytnouti správnou představu o jazyce nebo pravopisu těchto památek.

V II. kapitole podávám přehled hlavních zvláštností fonetických a morfologických a leckde i některých zvláštností lexikálních celého ruského jazyka, rovněž i zvláštností jednotlivých ruských nářečí a zaznamenávám, které z těchto zvláštností jsou společné ruskému jazyku nebo jeho dialektům a té nebo oné části jiných jazyků slovanských. Podávám zde jen seznam jednotlivých rysů a skoro nedotýkám se otázky o jejich vzájemné souvislosti a příčinách, které způsobily částečně koincidenci ruského jazyka nebo některých jeho dialektů s jednotlivými jinými slovanskými jazyky. Přesné určení toho, pokud tyto koincidence jsou podmíněny společným životem v minulosti anebo stejnými předpoklady, které vznikly samostatným vývojem ruského jazyka, mělo by býti účelem dalšího zkoumání. Přehled ruských nářečí v této knize je podrobnější než přehled v díle Moskevské dialektologické komise[1] a liší se od

южнославянской и русской старины о церковнославянскомъ языкѣ. Petrohrad 1895 (Изслѣдованія по русскому языку I). — Týž, Исторія славянской филологіи. Petrohrad 1910 (Энциклопедія Славянской Филологіи I). — Některé mluvnice ruského jazyka ze XVII. a XVIII. stol. nejsou uvedeny ani u Buliče ani u Jagiće.

[1] Опытъ діалектологической карты русскаго языка въ Европѣ, съ приложеніемъ Очерка русской діалектологіи. Составили Дурново, Соколовъ и Ушаковъ. Москва 1915. Труды Московской Діалектологической Комиссіи, вып. 5 (из РФВ. т. LXXIV).

ného i tím, že moje klasifikace ruských dialektů není docela totožná s klasifikací na mapě oné komise. Hranice území ruského jazyka a jednotlivých nářečí nepopisuji, protože jsou nakresleny na přiložených dialektických mapách.

Přidávám k II. kapitole čtyři dialektické mapy. První z nich — mapa celého území ruského jazyka v Evropě — má význam hlavně orientační a jest mimo některé opravy zmenšenou kopií mapy Moskevské dialektologické komise. Ostatní tři mapy — mapy jednotlivých ruských nářečí — nejsou zpracovány podle stejného plánu. Na mapě č. 2. — jihovelkoruských dialektů — a č. 3. — běloruských dialektů — jsou označena území různých druhů t. zv. akání[1] a hranice jednotlivých dialektických rysů; na mapě č. 4. — maloruského jazyka —, zpracované podle mapy Hancovovy[2], neoznačuji území ani hranic jednotlivých rysů, nýbrž území hlavních nářečí maloruského jazyka, charakterisovaných určitými komplexy dialektických rysů. Odlišně od Hancova zařazuji karpatskoruské dialekty do zvláštní skupiny. Mapa dialektů severovelkoruských, rovněž i zvláštní mapa dialektů karpatskoruských nejsou dosud hotovy a budou přiloženy k druhé části tohoto Úvodu. Pro značnou neúplnost dialektologického materiálu, který jsem měl po ruce, podávají tyto mapy jen přibližný obraz o skutečném dialektickém rozdělení ruských nářečí. Ale pro další vývoj ruské dialektologie i podobné prozatímní mapy jsou nutné.

Kapitoly 3. a 4. jsou mnohem menší než dvě první. Aby bylo možno správně souditi o slovech a jiných jazykových faktech, přejatých z ruského jazyka do cizích jazyků, zejména do jazyků turecko-tatarských[3], finských[4], baltických[5] a j., jest třeba je dobře znáti. Ale neznám dostatečně tyto jazyky a proto jsem přestal v kapitole 3. jen na všeobecných poznámkách.

[1] Totiž (výslovnosti stejné samohlásky, většinou *a* (aspoň v první slabice před přízvukem), za etymologické *a* a *o*.

[2] Hancov, Діялектологічна класифікація українських говорів. Kijev 1922. Записки Української Академії Наук, IV.

[3] Zejména tatarského, čuvašského, baškyrského a j.

[4] Zejména suomi, karelského, estonského, mordovského, čeremiského (mari) a j.

[5] Zejména litevského a lotyšského.

V poslední (4.) kapitole — o svědectvích cizinců o ruském jazyce — podávám přehled hlavně nejstarších svědectví, pocházejících z doby před vznikem ruského písemnictví, neboť v těchto svědectvích nalézáme občas poukazy na ty zvláštnosti ruského jazyka, které v něm nebyly již za doby, kdy vzniklo Ostromirovo evangelium. K podobným svědectvím patří především několik svědectví arabských geografů IX. a X. stol. a svědectví byzantského císaře Konstantina Porfyrogeneta. Toto svědectví, třebas obsahuje jen několik ruských slov a jmen, je pro dějiny ruského jazyka zvláště důležito, protože, jak ukázal ve výborné přednášce na II. byzantologickém sjezdě v Bělehradě r. 1927 profesor Petar Skok, svědectví Konstantinova o Slovanech jsou velmi přesná, a všechna slovanská slova u něho jsou podána ve velmi přesné transkripci.

Upřímně děkuji profesorskému sboru a redakčnímu kruhu spisů fakultních, zvláště panu děkanu prof. Jul. Glücklichovi a pánům profesorům Arne Novákovi a Frant. Novotnému, rovněž i panu proděkanu prof. Mir. Prok. Haškovcovi za blahovolné přijetí mé práce do spisů filosofické fakulty Masarykovy university v Brně. Panu profesorovi Frant. Travníčkovi jsem zavázán za mnohé rady, opravy, zvláště po stránce technické, a hlavně za obětavé čtení obtížných korektur. Děkuji též panu dru Mil. Nohovi, asistentu slovanského semináře v Brně, a panu Vl. Tukalevskému, řediteli Slovanské knihovny v Praze, za pomocné knihovnické práce. Na konec jsem zavázán k přátelským díkům svým mladším kolegům a žákům za mnohé vědecké debaty o různých jazykových otázkách, které leckdy dobře posloužily mé práci.

Brno, září 1927.

N. Durnovo.